

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Лабораторія методики
суспільствознавчих дисциплін

**ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2016/17 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Методичні рекомендації

Миколаїв
2016

**ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2016/17 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Методичні рекомендації

Укладач: **О. І. Слюсар**, методист лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Відповідальна за випуск: **І. М. Бєлова**, заступник директора з науково-педагогічної роботи Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, протокол від 22.06.2016 № 5.

Вивчення географії в загальноосвітніх навчальних закладах Миколаївської області у 2016/17 навчальному році : методичні рекомендації / Укл. О. І. Слюсар. – Миколаїв : ОППО, 2016. – 44 с.

© Лабораторія методики суспільствознавчих дисциплін

© Лабораторія редагування та видавничої діяльності Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
2016

ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2016/17 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Світовий досвід успішного розвитку багатьох країн доводить, що саме інвестування фінансових та інтелектуальних ресурсів у розвиток освіти, визнання пріоритетності цієї галузі дали змогу цим країнам досягти високого рівня економічного розвитку, побудувати нові моделі соціально-гуманітарної сфери. У часи глобальних соціальних реформ школа стає інститутом забезпечення стабільного розвитку країни. Від фундаментальності та універсальності її філософських і методичних підвалин залежить якість результатів перетворення суспільного устрою та формування нової моделі соціальних відносин.

Закономірне підвищення вимог до рівня і якості освіти спонукає до пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. З огляду на викладене, географічна освіта характеризується низкою особливостей і перспектив для розвитку.

Географія як наука за своїм змістом є комплексною та інтегративною, завдяки їй відбувається перетворення знань про природу і людство на планеті Земля у єдину наукову географічну картину світу. Крім цього, географія є дуалістичною, вона містить як фізико-географічну, так і соціально-географічну складові. Також географія пропонує особливі наукові інструменти для моделювання і прогнозування розвитку як окремих територій, так і всієї географічної оболонки. Саме тому шкільна географія є базовим світоглядним навчальним предметом у загальноосвітньому навчальному закладі. Оволодіння учнями географічними знаннями, уміннями та компетенціями дасть змогу зорієнтуватися у складних глобалізаційних процесах, убезпечити суспільство від невважених кроків, дасть змогу особистості національно ідентифікуватися у сучасному світі. Усе це є певним підґрунтям для того, що в шкільній географії є досить широкий спектр змістових ліній.

Сьогодні соціально активна людина застосовує інтеріоризовані та власно вироблені механізми адаптації до

постійно змінюваних умов життя. Їх успішна реалізація залежить від розвинутого уміння досліджувати і коригувати орієнтувальну основу діяльності, усвідомленого виконання різноманітних соціальних ролей та вибору шляхів саморозвитку і самоосвіти. Тож географія має залишатися базовим світоглядним навчальним предметом у загальноосвітніх навчальних закладах, адже вона має потужний методичний інструментарій для створення умов виховання національної еліти планетарного масштабу.

Головними орієнтирами реформування географічної освіти мають бути методичні засади, які віддзеркалюють сучасний стан освітньої системи України і на яких базується розвиток змісту предмета і набуття учнями певних якостей, які давали б змогу самореалізуватися у складному глобалізованому світі. Серед них – уміння самостійно і творчо мислити, розвивати інтелектуальні здібності, генерувати нові ідеї, адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій, застосовувати здобуті знання у процесі життєдіяльності тощо.

Відтак, учитель перестає бути ретранслятором знань, натімість виступає організатором навчального процесу, порадиником, консультантом, який допомагає учневі самореалізуватися, стати на шлях творчості й успіху. Отже, сучасна освітня система, попри її перебування у стані реформування, відзначається низкою прогресивних рис – орієнтацією на особистісно зорієнтоване навчання, активне впровадження проблемного навчання, поступову реалізацію технологічного підходу в освіті з утіленням у педагогічну практику різних освітніх технологій. У такий спосіб триває перманентний процес реформування та осучаснення освітньої системи України.

Пріоритетами шкільної географічної освіти є створення умов для розвитку учня як суб'єкта географічного пізнання, дослідника і творця власної особистості, свідомого громадянина України і миролюбно налаштованого жителя Землі на основі формування ключових і предметних географічних компетенцій. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:

- забезпечення засвоєння знань, умінь і формування компетенцій учня про географічну оболонку Землі як

єдиний інтегрований об'єкт дослідження географії та формування географічної картини світу;

- формування в учнів мотивації, пізнавального інтересу та емоційно-ціннісного ставлення до вивчення географії;
- сприяння розвитку самоосвіти учнів та створення умов для самореалізації і розвитку їхнього творчого потенціалу;
- формування географічних компетенцій та розвиток комунікативних здібностей;
- розвиток умінь користування географічною термінологією, знаковою, графічною, статистичною та картографічною інформацією;
- виховання соціально активної особистості, патріота України, яка усвідомлює свою роль і місце у природному і соціальному середовищі.

У 2016/17 навчальному році в 6-х, 7-х, 8-х класах предмет «географія» вивчатиметься за навчальною програмою, до якої внесено зміни, пов'язані з розвантаженням змістовної частини (наказ Міністерства освіти і науки України від 29 травня 2015 р. № 585 «Про затвердження змін до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня»). Розвантажені та доопрацьовані програми розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (<http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/>), додаємо розвантажену програму «Географія. 10 клас» за якою учні будуть навчатись у 2016/17 навчальному році (додаток 1).

У складі компонентів навчально-методичного комплексу з географії доцільне виділення трьох груп дидактичних засобів: призначених для вчителя та учнів (підручник, атлас – базова складова навчально-методичного комплексу), для вчителя (навчальна програма, календарне планування, методичні посібники, зокрема плани-конспекти), для учнів (зошити для практичних робіт із комплектом контурних карт, вимірники навчальних досягнень у вигляді тестових завдань різних типів). У процесі конструювання навчально-методичного комплексу необхідно мати чітке уявлення про те, яке призначення (функції) окремих компонентів комплексу та навчально-методичного комплексу у цілому. Головні з них: освітня, організаційно-методична, науково-інформаційна, мотиваційна, контрольна, інтегрувальна, розвивальна, виховна. Системоутворюючою

функцією навчально-методичного комплексу є освітня, оскільки саме вона визначає кінцевий результат, який має бути досягнутий у ході навчальної діяльності – отримання учнями конкретних знань, умінь і навичок із географії. В основу розробки й конструювання навчально-методичного комплексу було покладено такі дидактичні принципи: науковість, системність, систематичність, доступність (урахування вікових особливостей учнів), наочність, зв'язок із практикою (прикладна спрямованість курсу), поєднання колективного навчання з його індивідуалізацією, єдність навчання й виховання, взаємозв'язок і взаємодоповнюваність основних компонентів навчально-методичного комплексу. Дотримання цих принципів має забезпечити ефективність і безперервність процесу навчання географії. У складі навчально-методичного забезпечення шкільної географії навчально-методичний комплекс виступає в якості інваріативного блоку, який забезпечує умови для виконання вимог програми. Другий блок, варіативний включає методичні посібники різної спрямованості, довідник учителя географії, довідник учня, словник основних термінів, спеціальні довідкові видання, довідково-наочні посібники, рекомендації для роботи в мережі Інтернет, науково-популярні видання і презентації Power Point. Таким чином, цей блок складається із засобів, які уточнюють, доповнюють і розширюють відомості, які містяться в засобах першого блоку. Вони забезпечують всебічну інформаційну й методичну підтримку навчально-виховного процесу, сприяють його конкретизації, диференціації та індивідуалізації, стимулюють процеси самоосвіти і сприяють оптимальному розвитку пізнавальної самостійності вчителя і кожного учня шляхом формування індивідуальної освітньої (самоосвітньої) траєкторії. Носії інваріантної інформації замінні, тому застосування саме цих засобів не є обов'язковим. Їх вибір передбачає врахування переважних функцій і можливостей кожного з компонентів у найбільш типових навчальних ситуаціях.

У 2015/16 навчальному році вчителі географії під час проходження курсів підвищення кваліфікації, проведення обласного методактиву вчителів області мали змогу познайомитись навчально-методичним комплексом провідних науковців із географії нашої держави, а саме: **Надтока**

Олександр Федорович, завідувач відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник; **Коберник Сергій Георгійович**, завідувач кафедри теорії і методики природничо-географічних дисциплін Інституту природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доцент, доктор педагогічних наук; **Стаднік Олександр Григорович**, доцент кафедри «Методики викладання географії» ХНПУ імені Г. С. Сковороди, кандидат педагогічних наук такі зустрічі з авторами підручників дають змогу зорієнтуватися в змінах, що відбуваються в освіті, допомагають зробити правильний вибір підручників, посібників для цікавого професійного викладання географії в школі.

Відповідно до пункту 4 Розділу IV «Положення про конкурсний відбір проектів підручників для учнів загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 25 грудня 2015 року № 1361 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15 січня 2016 року за № 59/28189, та на виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 05 лютого 2016 року № 78 «Про проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів». Від Миколаївської області якісну експертизу проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів із географії провели Слюсар О. І., методист лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін МОШПО; Піроженко Л. О., учитель Доманівської ЗОШ I–III ступенів № 1 Доманівської районної ради.

Зроблено аналіз тексту проекту підручника, що містить:

- загальну характеристику відповідності параметрів проекту підручника навчальній програмі, психологічним, педагогічним критеріям, що засвідчує можливість його використання у навчально-виховному процесі;
- посторінкові критичні зауваження, пропозиції;
- висновки:
 - про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»;
 - про необхідність доопрацювання проекту підручника;

про відхилення проекту підручника.

Учителі географії Миколаївської області в своїй роботі можуть використати матеріали сайту Інституту Педагогіки АПН «Експертиза».

У Миколаївській області завершено проведення апробації підручника «Географія» для загальноосвітніх навчальних закладів (для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів) (автори: Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., ТОВ «Видавництво «Генеза»; Бойко В. М., Міхелі С. В., ТОВ СИЦІЯ; Гільберг Т. Г., Паламарчук Л. Б. Видавництво «Грамота»). Активну участь узяли учителі географії м. Миколаєва, а саме:

Гончарова Тетяна Миколаївна, Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 50 імені Г. Л. Дівіної Миколаївської міської ради;

Чепак Меланія Петрівна, Миколаївської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 6 Миколаївської міської ради;

Шевченко Олена Миколаївна, Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 48 Миколаївської міської ради;

Перша українська гімназія імені Миколи Аркаса Миколаївської міської ради – учитель Джураєва Оксана Віталіївна;

Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 44 Миколаївської міської ради – учитель Чебаненко Валентина Валеріївна;

Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 19 Миколаївської міської ради – учитель Голікова Галина Володимирівна;

Миколаївська гімназія № 4 Миколаївської міської ради – учитель Полюхова Ольга Дмитрівна;

Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 45 Миколаївської міської ради – учитель Щербак Світлана Іванівна.

На офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (<http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/>) учителі географії можуть ознайомитись з нормативним та інструктивно-методичним забезпеченням:

- рекомендації до навчання географії в 2016/2017 навчальному році, підготовлені МОН України;
- критерії навчальних досягнень учнів із предмета;
- інструкції щодо ведення класних журналів;
- положення МОН про навчальні кабінети.

У новому Державному стандарті базової і повної загальної середньої освітвизначено кроки, які сприятливо вплинуть на

оновлення змісту шкільної освіти, в тому числі й географічної.
Це:

1. Модернізація змісту освіти.

2. Переорієнтація освіти зі знанневої парадигми на діяльнісну. Розділ «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» орієнтує освіту на формування способів навчальної, пізнавальної, комунікативної та практичної діяльностей.

3. Особистісна орієнтація освіти, забезпечення варіативності й свободи вибору в змісті освіти старшої школи. У Стандарті Базовим навчальним планом для старшої школи передбачено обов'язковий для вивчення зміст освітніх галузей та час на інтегровані курси за вибором загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до загальної кількості годин, передбачених для кожної галузі.

4. Орієнтація на компетентнісний підхід до змісту освіти, формування компетентної особистості – не лише знаючої, поінформованої, а, передусім, успішно адаптованої в соціумі, готової застосовувати географічні знання в повсякденному житті, професійно самореалізованої, зі стійкою мотивацією до вивчення предмета.

Сучасний учитель географії в основній школі розглядається як еталон висококваліфікованого педагога, майстра педагогічної праці. Він, передусім, бере участь у методичній роботі на рівні навчального закладу, району (міста), області, в роботі методичного об'єднання школи, району (міста) та інших формах методичної роботи: семінарах, конференціях, конкурсах, творчих звітах, школі педагогічної майстерності тощо; чітко формує план роботи та його виконання, а саме:

календарне планування (поділ на теми, врахування передбачених програмою практичних, контрольних робіт, урахування рівня підготовки учнівських колективів);

поурочні плани (правильне визначення мети уроку, обсягу навчального матеріалу, доцільність обраних типу, методів та прийомів роботи на уроці, наявність системи видів самостійної роботи, урахування диференційованого підходу тощо).

Педагог повинен мати високий рівень методичної грамотності та технологізації навчально-виховного процесу, інноваційний підхід до навчання, що передбачає:

- розуміння вчителями мети і завдань шкільної географічної освіти (сформульовані в пояснювальній записці до програми з географії);
- побудову навчального процесу на засадах особистісної орієнтації освіти;
- використання технологій навчання, методів, форм, прийомів, які спонукають учнів до розвитку, активної пізнавальної діяльності та продуктивної роботи впродовж усього уроку;
- організацію самостійної діяльності школярів;
- забезпечення оволодіння учнями практичними навичками діяльності;
- дотримання основних принципів навчання (науковості, доступності, генералізації навчального матеріалу, індивідуально-диференційованого підходу);
- комплексне використання складових навчально-дидактичного комплексу з географії: підручника, атласу, практичного зошита, інших джерел інформації;
- рівень проведення уроків (урахування психологічних та фізіологічних особливостей учнів, доцільне співвідношення колективних, групових та індивідуальних форм навчання, підвищення рівня зацікавленості учнів предметом належною мотивацією навчальної роботи школярів на різних етапах уроку, чіткість, логічність і виражена впорядкованість структури уроку);
- володіння методикою контрольної-оцінювальної діяльності;
- форми та зміст позакласної роботи, її спрямованість на поглиблення теоретичних і практичних знань;
- організацію роботи з обдарованими учнями, результати їх участі в учнівських змаганнях: олімпіадах, конкурсах, турнірах.

Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів як компонент системи післядипломної освіти – цілеспрямований, спеціально організований процес систематичного розвитку професійної компетентності педагогів. Він зумовлений динамікою розвитку суспільства, науки, освіти, культури та потребами, що впливають з власного досвіду й специфіки діяльності кожного педагога. Приведення професійної компетентності вчителів у відповідність із сучасними вимогами суспільства, розвиток їх

творчого потенціалу, педагогічної майстерності, підвищення інтелектуального і загальнокультурного рівня складають головну мету цього процесу.

Розвиток професійної компетентності вчителів – безперервний процес, який не може обмежуватися лише проходженням курсів підвищення кваліфікації чи проведенням окремого методичного заходу. Якісні зміни у розвитку професійної компетентності вчителів географії відбудуться за умови наступності курсів підвищення кваліфікації в МОІППО, методичної роботи на рівні району (міста), школи та самоосвіти вчителя.

Успішний педагог той, який постійно, впродовж усього життя розвиває свою професійну компетентність, стає справжнім майстром своєї професії. Специфіка освітянської роботи полягає в тому, що вчителю необхідно виходити до дітей із знаннями, думками і переконаннями, які відповідають потребам часу і суспільства. Щоб сформувати суспільство, яке навчається, потрібно створити умови для вчителя, який навчається, який володіє найсучаснішими методологічними, теоретичними і методичними знаннями, випрацьовує суспільні орієнтири. Учитель повинен учитися протягом життя.

Розвиток професійної компетентності вчителя географії в системі післядипломної освіти – складний, багатогранний процес, пов'язаний з усіма сторонами освітнього простору.

Ефективність навчального процесу значною мірою залежить від рівня фахової майстерності педагогів. Географію в нашій області викладають 463 вчителі. Із них:

- спеціалістів вищої категорії - 161 (35 %);
- спеціалістів I категорії - 141 (30 %);
- спеціалістів II категорії - 64 (14 %);
- спеціалістів - 97 (21 %).

Звання «старший учитель» мають 72 (15,5 %) педагоги, «учитель-методист» – 47 (10,1 %), нефахівцями є 267 (57,6%) учителів, що викладають географію.

На Миколаївщині вчителями географії працює більше осіб жіночої статі. Частка чоловіків становить лише 17 %

Більшість учителів працює вже понад 20 років. Частина молодих учителів дуже невелика. Це дозволяє стверджувати, що мало випускників ідуть працювати вчителями географії.

25,2 % учителів географії мають пенсійний вік, частка молодих кадрів – 6,5 %.

Аналіз кадрового складу вчителів географії дає підстави визначити основні проблеми, що впливають на показники якості навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах Миколаївської області.

1. Недостатній рівень навчальних досягнень учнів як основної, так і старшої школи, низький рівень сформованості їх географічних компетентностей.

2. Недостатній рівень кваліфікації вчителів, відсутність у частини з них (сільська місцевість) відповідної фахової освіти; слабка мотивація учителів до неперервного вдосконалення професійної компетентності та саморозвитку; недосконалість науково-методичного супроводу викладання предметів у районах та містах області.

3. Недостатній рівень інформаційної компетентності вчителів; відсутність у багатьох закладах умов для постійного використання ІКТ-технологій у навчальному процесі.

Існує тенденція недотримання вчителями чинних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, формальне виставлення балів (без відповідних коментарів). Учні на уроках не опановують системи роботи з картографічним матеріалом, не працюють з контурними картами, географічними атласами, наочним матеріалом. На уроках у старших класах викладання географічного матеріалу здійснюється без урахування вимог профільного навчання.

У дітей низька мотивація до навчання географії, оскільки більшість учителів не приділяють достатньої уваги мотиваційному етапу уроку, коли учні мають чітко усвідомити, задля чого вивчається певна тема, які знання мають бути засвоєні, які вміння і навички сформовані.

Значна частина вчителів (за результатами діагностування на курсах підвищення кваліфікації) не аналізують власну діяльність, не виявляють прогалини, не прагнуть підвищувати рівень професійної компетентності, мають досить поверхові знання з методики (не володіють поняттям географічних компетентностей, недоцільно добирають дидактичний матеріал, ототожнюють прийоми й методи навчання). Якщо учитель проходить курсову перепідготовку очно-заочно і не є фахівцем із географії, то часто

виходить так, що він не відвідує і фахові заняття. Тому маємо такий результат.

Районні (міські) методичні кабінети (центри), районні (міські) та шкільні методичні об'єднання не вживають дієвих заходів, спрямованих на підвищення якості навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів географії. У районах (містах) не створено системи моніторингу та аналізу рівня навчальних досягнень учнів, основних тенденцій розвитку географічної освіти; недостатньо вживаються корекційні заходи, спрямовані на підвищення якості навчання географії.

Наприклад, скільки шкіл Миколаївської області мають шкільні географічні майданчики? У сільській місцевості більшість учителів Миколаївської області знають тільки один географічний майданчик, це – Трихатська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів Миколаївської районної ради, тому що під час проходження курсової перепідготовки ми не один раз проводили педагогічну практику на базі даної школи. Усі бажаючі можуть зайти на сайт Задвірного Олександра Петровича, учителя географії, познайомитися з географічною лабораторією під відкритим небом та брати приклад.

На географічному майданчику проводяться систематичні спостереження за погодою у своїй місцевості, висотою Сонця над горизонтом у різні пори року, тривалістю дня і ночі, практичні заняття з основ топографії (орієнтування на місцевості, вимірювання відстаней, складання плану місцевості та ін.), вивчаються деякі теми «Атмосфера» і «Клімат».

Крім цього, географічний майданчик використовується для проведення занять метеорологічного, географічного, топографічного та інших гуртків, факультативних курсів.

Щоб навчати, учитель повинен мати глибокі фахові знання, високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості. У ІІІ етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії у 2015/16 навчальному році змагалися 96 учнів. Аналіз виконання учнями олімпіадних завдань показав, що існує необхідність посилення уваги до формування практичних умінь і навичок (розв'язування задач і тестів), а також виконання творчих завдань. Особливо звертаємо увагу на запитання із фізичної географії.

На ІV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії у 2016 році, яка проходила в м. Суми, Сумській області,

Миколаївську область представляли дев'ять учасників. Переможцями стали троє учасників від Миколаївської області, які вибороли один диплом II ступеня та два диплома III ступеня.

Традиційно обласний етап турніру з географії буде проведено на базі МОІППО на початку жовтня 2016 року (орієнтовні питання в додатку 2).

Особливості організації навчального процесу у 8 класі – «Україна у світі: природа, населення».

Навчальна програма з географії для загальноосвітніх навчальних закладів окреслює основні вимоги до рівня підготовки учня 8 класу, вказуючи, що він повинен: *називати* (джерела географічної інформації, елементи карти, суттєві ознаки певних понять, певні компоненти); *розрізняти* (істотні ознаки понять «фізична географія» та «суспільна географія», фізико-географічне, економіко-географічне, політико-географічне положення держави); *добирати* (географічну інформацію з різних джерел та визначати її корисність для себе); *аналізувати* (особливості змін на політичній карті світу, зміни територіальних меж України з ХХ ст., проблеми і шляхи вдосконалення адміністративно-територіального устрою, природно-ресурсний потенціал в різних регіонах України, аспекти раціонального природокористування; вплив екологічної ситуації на здоров'я населення; тематичні карти України); *пояснювати* (відмінність між поняттями «країна», «державна», «залежна територія», «невизнані держави», особливості сучасного адміністративно-територіального устрою України, причини безробіття в країні, відмінність між поняттями «місцевий час», «поясний час»; на конкретних прикладах особливості взаємодії компонентів природи у ландшафті); *показувати на карті* (географічні об'єкти країни); *оцінювати* (політико-географічне положення держав та геополітичні події; географічне положення України, природні ресурси зон, гірських областей, морів, наслідки впливу господарської діяльності людини на їх природні особливості ландшафтів, переваги створення національної екологічної мережі, наслідки використання і охорони природних умов і природних ресурсів України, важливість знань про демографічні процеси в Україні і

країнах світу); *визначати* (протяжність території України в градусах і кілометрах, розташування адміністративно-територіальних одиниць України, місцевий і поясний час; час у країнах світу та в Україні).

Аналізуючи процес організації та реалізації навчального процесу з географії, ми говоримо про предметні географічні компетентності, які повинні бути сформовані в учнів 8 класу, а саме:

1. Географічні знання – одна із підгруп географічних компетентностей учнів, яка передбачає наявність у восьмикласників знань з фізичної та соціальної географії. Вони включають інформацію про політичну карту світу, її елементи та процес формування; державний лад: форми правління та адміністративно-територіальний устрій країн; Міжнародну систему відліку часу, годинні пояси, місцевий час, поясний час, літній час; форми земної поверхні; кліматотвірні чинники та сезонні погодні умови і явища, несприятливі погодно-кліматичні явища; водні ресурси України, шляхи їх раціонального використання та охорони; умови ґрунтоутворення, структура ґрунту, ґрунтові горизонти, родючість; різноманітність рослинного та тваринного світу України; основні види забруднень довкілля в Україні, вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення України; кількість населення в світі та Україні; чинники, що впливають на кількість населення: природний рух, міграції.

2. Географічні уміння і практичні навички – одна із підгруп предметних географічних компетентностей учнів, яка передбачає наявність у восьмикласників умінь і практичних навичок із курсу «Україна у світі: природа, населення», таких, як: користуватися географічною картою; працювати з підручником та додатковими засобами інформації; розпізнавати, працювати з числовою інформацією; аналізувати і порівнювати дані спостережень за змінами у природі; вимірювати відстані на плані і карті за допомогою масштабу; визначати поясний, місцевий час; географічне положення об'єктів; установлювати причинно-наслідкові зв'язки; систематизувати, узагальнювати та робити висновки.

Міцність і усвідомлене засвоєння програмового матеріалу значною мірою залежать від уміння працювати з підручником.

Учитель повинен сформувати в учнів уміння користуватися різними джерелами географічної інформації, формуючи інформаційну компетентність, повинен пропонувати учням роботу з альтернативними джерелами інформації; заохочувати до використання додаткової інформації; навчати їх усвідомлено «згортати інформацію», складаючи план, тези, конспект тощо; стимулювати критичне оцінювання інформації. У цьому контексті особливий інтерес становить географічна карта. Картографічна підготовка учнів є одним з основних завдань географічної освіти. Для організації діяльнісного підходу та формування предметних і практичних компетентностей учнів у 8-му класі пропонується виконання 12 практичних робіт, 4 з яких оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя. Практичні роботи передбачають роботу з контурними картами та картами атласу, побудову та аналіз графіків і діаграм, дослідження компонентів природи та їх взаємозв'язків, порівняльні характеристики природних об'єктів, тощо. Оцінювання практичних робіт з географії здійснюється на розсуд учителя і залежно від способу виконання (фронтальне, групове, індивідуальне) або у всіх учнів класу, або вибірково в окремих учнів. Практичні роботи оформляються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватись робочі зошити або зошити для практичних робіт із друкованою основою (практикуми), які мають відповідний гриф МОН або схвалені для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Предметні географічні компетентності формуються не тільки під час засвоєння географічних знань, а й у процесі набуття учнями практичного досвіду.

3. Розуміння сутності взаємозв'язку природних явищ, процесів та діяльності людини – одна із підгруп предметних компетентностей восьмикласників, що передбачає усвідомлення ними практичного значення отриманих знань, умінь, навичок у побуті та життєдіяльності для себе та рідних; розуміння єдності взаємозв'язку природних і антропогенних процесів у природі; готовність до відповідальної поведінки на благо людства та природи; толерантне ставлення до культурних особливостей різних народів і регіонів. Для розвитку навчальних умінь творчого характеру вчителю необхідно залучати восьмикласників до аналізу проблемних ситуацій і помилок, самостійного

формулювання гіпотез і висновків, виділення головного у прочитаному, бачення проблем і знаходження їх нестандартних рішень, конкретизації мети й завдань, критичного мислення. Через використання проблемних методів навчання учні можуть успішно реалізувати свій творчий потенціал. Розвиток у школярів творчих умінь як складової освітніх компетенцій повинен мати науковий, системний характер.

4. Досвід розв'язання певних географічних проблем – одна із підгруп предметних географічних компетентностей учнів, яка передбачає не лише накопичення й практичне випробування отриманих знань, а й перетворення їх на особистий досвід учня, здатного до творчого розв'язання певних географічних проблем та прийняття нестандартних рішень. Одним із важливих кроків на шляху оволодіння школярами інформаційною та соціальною компетентностями є самостійна проектна діяльність у контексті вивчення певної теми, підсумковим етапом якої є підготовка звіту у вигляді презентації результатів дослідження. Програмою з географії для 8-го класу рекомендується проведення досліджень як елементу творчої діяльності школярів. Дослідження проводяться за вибором і бажанням учня і оцінюються як творча робота. Форму виконання і подачі роботи вчитель рекомендує, а учень обирає довільно (міні-проекти, есе, презентації тощо). Дослідження як один із нових складників у навчальній програмі з географії передбачає планомірну і систематичну роботу вчителя щодо розвитку в учнів дослідницьких умінь. Враховуючи, що рушійною силою будь-якої дослідницької діяльності є цікавість, слід насамперед створити на уроці географії умови, які б спонукали учнів до зацікавленості у виконанні дослідницьких завдань. Крім того, застосування досліджень як навчальної технології сприятиме формуванню мотивації восьмикласників до вивчення географії, активізації їх пізнавальної діяльності. Запропоновані в навчальній програмі теми та проблеми дослідження можуть виконуватися як під час уроку, так і в позаурочний час, зокрема як індивідуальне (домашнє) завдання, а також у позашкільній роботі, наприклад, під час екскурсій чи проведення спостережень, гурткової роботи. Будь-яка із запропонованих проблем дослідження може стати й головною проблемою уроку чи його фрагменту з відповідної теми.

Готуючись до уроку географії у 8 класі, учитель має проаналізувати, як можна використати певний навчальний матеріал для розвитку в учнів як предметних, так і базових компетентностей.

Під час викладання курсу «Україна у світі: природа, населення» у 8 класі перед вчителем географії поставлені цілі, для досягнення яких йому необхідно розв'язувати такі навчально-методичними завдання:

- розвивати пізнавальний інтерес учнів до об'єктів і процесів навколишнього світу;
- навчити встановлювати зв'язки в системі географічних знань й на цій основі формувати навчально-пізнавальну, інформаційну, картографічну та комунікативну компетенції;
- залучати учнів до практичної діяльності щодо застосування отриманих географічних знань і вмінь у повсякденному житті.

Як свідчить практика, ключові компетентності формуються в процесі залучення учнів до активної пізнавальної діяльності. Тому доцільно використовувати активні методи навчання, технології, які розвивають комунікативну, пізнавальну та особистісну активність школярів, формують культуру дискусії, відповідальність за загальний результат діяльності. Формування загальнокультурної компетентності має специфіку. Особливо це актуально під час вивчення географії у 8 класі, тому що розглядаються питання, які стосуються сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, дотримання принципу толерантності. Це потребує розширення обсягу знань про народи, їх походження і розселення, про раси й мови, пристосування до навколишнього середовища, матеріальну й духовну культуру, побут і релігійні особливості. Разом з тим необхідно вивчати елементи власної культури, що ведуть до усвідомлення національної неповторності. Вирішенню цих завдань сприяє міжкультурна освіта, спрямована на виявлення культурних подібностей і відмінностей націй і цивілізацій

сучасного світу, формування толерантності щодо представників інших культур.

Із метою реалізації національної ідеї, шляхом формування краєзнавчих компетентностей, виховання патріотизму, національної самосвідомості, осмислення духовних засад та екологічної культури новою програмою з географії для 8 класу передбачено вивчення розділу «Природа та населення свого адміністративного регіону». Здобуті знання з даної теми сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі. При викладанні географії своєї області можна використовувати такий географічний матеріал:

– Миколаївська область : географічний атлас. Моя мала Батьківщина. – К. : ТОВ «Видавництво «Мапа», 2006. – 20 с.

Під час вивчення курсу «Україна у світі: природа, населення», можуть бути використані підручники, які отримали гриф Міністерства освіти і науки України у 2015 році, авторів:

1. Масляк П. О., Капіруліна С. А.
2. Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. І.
3. Коберник С. Г., Коваленко Р. Р.
4. Довгань Г. Д., Стадник О. Г.
5. Булава Л. М.
6. Гільберг Т. Г., Паламарчук Л. Б., Совенко В. В.
7. Бойко В. М., Дітчук І. Л., Заставецька Л. Б.
8. Топузов О. М., Надтока О. Ф., Покась Л. А.

Підручники цих авторів містять матеріал, який відповідає змісту програми для 8 класу. Електронну версію цих підручників можна отримати, використовуючи Інтернет-ресурси (Державна наукова установ «Інститут модернізації змісту освіти» (imzo.gov.ua)).

На серпневих нарадах та при плануванні методичної роботи на 2016/17 навчальний рік рекомендуємо розглянути такі актуальні питання:

1. Компетентнісний, діяльнісний, особистісно зорієнтований при реалізації підходи до навчання географії (за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти).

2. Нормативно - правове забезпечення навчального процесу з географії у 2016/17 навчальному році. Навчально-методичні

комплекси з географії, електронні освітні ресурси, нові видання для вчителів і учнів. Оцінка якості сучасного підручника – головного джерела інформації для учня.

3. Аналіз змін оновленої навчальної програми з географії для учнів 8-го класу. Організація вивчення географії з урахуванням змін.

4. Аналіз змін, пов'язаних із розвантаженням програми 10 класу «Економічна і соціальна географія світу».

5. Ефективна реалізація виховного потенціалу географії, зокрема виховання національно свідомого громадянина, патріота, природолюбця.

6. Ефективність використання на уроках географії і в позаурочний час інформаційно-комунікаційних ресурсів, зокрема сучасних інтернет-технологій, формування інформаційно-комунікаційних умінь учнів.

7. Оптимізація форм і методів організації освітнього процесу під час формування географічних понять і картографічної грамотності з урахуванням пізнавальних можливостей учнів.

8. Використання сучасних проектних технологій під час виконання завдань творчого характеру (досліджень).

9. Результати моніторингу навчального процесу, ДПА, ЗНО, учнівських змагань (олімпіад, турнірів, конкурсів). Примітка.

При плануванні та організації методичної роботи просимо використовувати також рекомендації МОН України, які будуть надруковані у фахових виданнях

Додаток 1

ГЕОГРАФІЯ

10 клас

Рівень стандарту, академічний рівень

2016 р.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма з географії розроблена на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, згідно з яким шкільна географічна освіта є складовою

освітньої галузі «Природознавство». Загальноосвітня цінність шкільної географії полягає у формуванні світоглядного розуміння природи Землі, її географічної оболонки як природного та природно-техногенного середовища, в якому протікає життя людини. Шкільна географія спрямована на формування в учнів просторового уявлення про земну поверхню та розвиток умінь усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних і геоecологічних подіях у державі і світі. Географія є не тільки джерелом нових відомостей про Землю, а й основою для формування гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколишнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

Загальною метою шкільної географічної освіти є формування у школярів географічної картини світу. Мета реалізується через розв'язання наступних головних завдань:

- формування в учнів цілісного географічного образу Землі через розкриття регіональних та планетарних закономірностей і процесів;
- розкриття ролі географії у вирішенні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства;
- розвиток у школярів геопросторового мислення та вміння логічно викладати свої думки, що співвідносяться з реально пізнаваними географічними об'єктами;
- обґрунтування доцільності наукового підходу до природокористування, єдності навколишнього середовища, людини та її діяльності в територіальному аспекті;
- формування картографічної грамотності й культури;
- виховання національно свідомого громадянина, патріота, дбайливого господаря, грамотної, освіченої людини, гуманіста і природолюбця;
- вироблення в учнів умінь практично застосовувати здобуті географічні знання, користуватися джерелами географічної інформації, самостійно шукати, аналізувати і передавати її;
- розвиток здатності до співробітництва при виконанні практичних робіт та екскурсій;
- заохочення до самореалізації своїх здібностей, інтересів та життєвих планів засобами географії.

Структура і зміст програми з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу в залежності від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості.

Курс «Соціально-економічна географія світу» (10-й клас) завершує базову географічну освіту школярів. Відповідно до типового навчального плану він вивчається в 10-х класах загальноосвітніх навчальних закладів протягом 52 годин (1,5 години на тиждень).

У курсі поєднано розгляд загальних закономірностей суспільної географії і географічного країнознавства. Основна мета курсу — продовжити, а для більшості учнів — завершити формування знань про географічну картину світу, які спираються на положення теорії взаємодії суспільства і природи, відтворення і розміщення населення, світового господарства та географічного поділу праці, на розкриття глобальних та регіональних явищ і процесів.

Курс «Соціально-економічна географія світу» має сформувати в учнів цілісне уявлення про навколишній світ, показати глибокий взаємозв'язок природи, населення, господарства Землі, навчити просторово мислити, сприяє вихованню поваги й любові не тільки до своєї Батьківщини, а й до історії та культури інших країн і народів, що є надзвичайно важливим у сьогоденному глобалізованому і динамічному світі.

У 10-му класі виконуються чотири практичні роботи. Наведений у програмі перелік країн є орієнтовним. Учителю надається право обирати для більш детального вивчення ті країни, які відповідають пріоритетам зовнішньої політики України, з урахуванням сучасної політико-економічної ситуації у світі.

Окремі питання курсу можна запропонувати учням опрацювати самостійно. Необхідно стимулювати пізнавальну діяльність старшокласників, спонукати їх до використання типових планів характеристики територій та об'єктів, розвивати навички самостійного інформаційного і наукового пошуку, що допоможе їм розуміти та аналізувати сучасні події в світі,

розвивати індивідуальну та групову проектну діяльність. Такий підхід сприятиме актуалізації навчально-пізнавальної, інформаційно-комунікаційної, підприємницької, соціальної та інших ключових компетенцій і значно поглиблюватиме загальнокультурні надбання старшокласників.

У програмі кожного класу передбачено засвоєння певної кількості назв географічних об'єктів. Окремі назви (рівнин, гір, річок, морів тощо) повторюються в програмі, проте це не означає, що при повторенні будь-якого об'єкта слід обмежитися лише показом його на карті. У кожному курсі уявлення про нього необхідно доповнювати новими характерними рисами і таким чином розширювати та поглиблювати знання учнів про об'єкти, що вивчаються.

Практичні роботи можуть виконуватися під час вивчення тем, де вони передбачені, або в окремо відведений час (за вибором учителя). Окремі практичні роботи є навчально-тренувальними, інші ж — підсумковими. Перевіряє й оцінює практичні роботи вчитель на власний розсуд: у всіх учнів чи вибірково. У кожному семестрі обов'язково оцінюються дві практичні роботи, які також обирає вчитель.

Час проведення практичних робіт на місцевості визначає вчитель, враховуючи рекомендації Міністерства освіти і науки України. У програмі подано орієнтовний розподіл годин за розділами і темами. Вчитель може на свій розсуд змінити розподіл годин між темами з метою глибшого вивчення або повторення певного навчального матеріалу, а також використавши для цього години резервного часу.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з географії здійснюється з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід щодо його організації. Критерієм оцінки роботи учнів є не стільки знання обсягу навчального матеріалу, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, вміння самостійно здобувати знання. При цьому важливо використовувати під час вивчення географії мотиваційний потенціал для учнів: авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання, інтенсифікація того змісту навчального матеріалу, який має особистісне значення для учнів.

Оцінюючи навчальні досягнення учнів з географії, необхідно враховувати:

- правильність і науковість викладення матеріалу, повноту розкриття понять і закономірностей, точність вживання географічної та картографічної термінології;
- ступінь самостійності відповіді;
- логічність, доказовість у викладенні матеріалу;
- ступінь сформованості інтелектуальних, загальноосвітніх, специфічних умінь (робота з картографічними, статистичними та іншими додатковими матеріалами).

Початковий рівень навчальних досягнень учнів характеризується фрагментарним володінням навчальним матеріалом. Учень може розпізнавати окремі географічні об'єкти, намагатися дати їм визначення, за допомогою вчителя знаходити їх на карті.

Середній рівень навчальних досягнень передбачає, що учень може відтворити (повторити) інформацію, тобто володіє знаннями-копіями. Він розуміє основний матеріал, за допомогою вчителя визначає поняття і закономірності, частково пояснює взаємозв'язки у природі та суспільстві, використовує картографічний матеріал. У процесі виконання практичних робіт правильно використовує джерела знань. Спостерігаючи за природними та суспільними явищами та процесами, виділяє лише окремі їх особливості.

Достатній рівень навчальних досягнень передбачає, що учень достатньо володіє програмовим навчальним матеріалом, самостійно виправляє допущені помилки, підтверджує свої знання відповідними аргументами, здатен застосовувати здобуті знання на практиці. Правильно відбирає джерела необхідних знань для розв'язання проблем у типових ситуаціях. Здатний вести спостереження за природними та суспільними явищами.

Високий рівень навчальних досягнень передбачає вичерпну, правильну відповідь, повне розкриття змісту понять, закономірностей і географічних взаємозв'язків, підтверджує їх прикладами. Учень грамотно і творчо використовує картографічні матеріали та інші джерела знань у типових та нестандартних ситуаціях, вміє робити висновки та узагальнення на основі практичної діяльності; правильно проводить спостереження, оформлює та аналізує їх результати.

Тематичне оцінювання з географії проводиться у різних формах по завершенню вивчення навчальної теми або її частин, згідно з переліком тем для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів. При цьому одна письмова тематична робота на семестр є обов'язковою. Такою письмовою роботою може виступати й практична робота, якщо дата її проведення збігається з датою тематичної атестації.

Вчитель має право виставляти бали за тему без додаткового опитування (письмової роботи) тим учням, що мають достатню кількість поточних оцінок, а також якщо отримана таким чином оцінка задовольняє учня. При цьому поточне оцінювання, у разі його застосування вчителем, має відігравати заохочувальну, стимулюючу та діагностичну функції.

Перед початком вивчення чергової теми усі учні мають бути ознайомлені з тривалістю її вивчення (кількість занять); кількістю і тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; питаннями, що виносяться на тематичне оцінювання, якщо воно проводиться в усно-письмовій формі, або орієнтовними завданнями (задачами) тощо; терміном і формою проведення тематичного оцінювання; критеріями оцінювання.

Якщо темою передбачено виконання учнями практичних робіт та інших практичних завдань, то їх виконання є обов'язковою попередньою умовою для тематичної атестації, звісно, якщо мова не йде про тривалу хворобу дитини, яка завадила їй опанувати матеріал. Відпрацювання практичних робіт, які учень пропустив без поважних причин, вважаємо за *недоцільне* (відповідно, атестація учнів проводиться без їх урахування).

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з географії

Рівні навчальних досягнень учнів	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень розрізняє окремі географічні явища чи об'єкти (гори і рівнини, суша і океан, село і місто, галузь і т. д.) та з допомогою вчителя знаходить їх на карті.

	2	Учень за допомогою вчителя відтворює окремі факти на елементарному рівні, розрізняє один або декілька запропонованих географічних об'єктів та з допомогою вчителя намагається знайти їх на карті.
	3	Учень у деяких випадках дає нечіткі характеристики географічних об'єктів; за допомогою вчителя знаходить їх на карті, може самостійно розрізнити окремі географічні поняття.
II. Середній	4	Учень частково відтворює текст підручника, дає нечітке визначення основних понять і термінів за допомогою вчителя. Називає, відповідно до теми конкретного уроку, компоненти географічної оболонки та складові господарства; повторює за зразком практичну роботу; під час відповіді намагається користуватися географічною картою.
	5	Учень відтворює частину навчального матеріалу без розкриття причинно-наслідкових зв'язків, описує географічні об'єкти чи явища за типовим планом. Намагається робити висновки без підтвердження їх прикладами; частково володіє обов'язковою географічною номенклатурою.
	6	Учень самостійно дає більшість визначень, передбачених темою уроку, відтворює значну частину вивченого матеріалу у відповідності з його викладом у підручнику. З допомогою вчителя виявляє причинно-наслідкові зв'язки, ілюструє їх власними прикладами. На середньому рівні володіє географічною номенклатурою та картою.
III. Достатній	7	Учень має достатні географічні знання і застосовує їх для вирішення стандартних ситуацій. Має цілісне уявлення про природні та суспільні явища, вміє вести спостереження за навколишнім середовищем; достатньо володіє картографічним матеріалом.
	8	Учень засвоїв основні уявлення, поняття і категорії географічної науки про Землю та господарську діяльність людини. Застосовує здобуті знання на практиці, використовуючи прийоми аналізу статистичних даних про господарство і населення, показує їх зміну у часі. Вміє наводити приклади взаємодії людини і природи; знає обов'язкову географічну номенклатуру.

	9	Учень на достатньому рівні володіє навчальним матеріалом, може застосовувати його для виконання практичних робіт; має чіткі уявлення про компоненти природи і просторову організацію господарства; пояснює причинно-наслідкові зв'язки в природі і господарстві; майже безпомилково працює з картографічним матеріалом.
IV. Високий	10	Учень усвідомлює сучасну географічну картину світу, здійснює оцінку певних процесів та явищ, передбачених навчальною програмою; пояснює прикладне значення географічних знань, дає розгорнуту відповідь, відбирає необхідні знання; вільно застосовує більшість географічних понять та може їх класифікувати; добре володіє картографічним матеріалом.
	11	Учень має глибокі знання про об'єкт вивчення, застосовує наукову термінологію, аргументує свої твердження і висновки, вміє працювати з рекомендованими вчителем джерелами географічної інформації; на високому рівні аналізує та використовує картографічну інформацію.
	12	Учень володіє ґрунтовними географічними знаннями у межах вимог навчальної програми, висловлює та аргументує власне ставлення до різних поглядів на об'єкт вивчення; самостійно аналізує природні та суспільні явища, робить відповідні висновки і узагальнення; здатний розв'язувати проблемні завдання; вільно володіє картографічною інформацією та творчо її використовує.

10-й клас
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ
(52 год, 1,5 год на тиждень)

К-ть г-н	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	ВСТУП Предмет соціально-економічної географії світу. Джерела географічних знань. Методи економіко-	Учень: <i>пояснює:</i> що вивчає соціально-економічна географія світу; <i>визначає:</i> завдання курсу; <i>характеризує:</i> джерела географічних знань та методи економіко-географічних

	географічних досліджень.	досліджень; <i>розпізнає</i> питання або проблеми, які можуть бути досліджені певним методом;
20	Розділ І. ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СВІТУ	
4	<p>Тема 1. Політична картина світу Політична географія. Сучасна політична карта світу. Відмінність понять «країна», «держава», «залежна територія», «колонія». Класифікація країн за формою правління. Форми адміністративно-територіального устрою. Відмінності федеративних держав. Політичні та економічні системи країн. Типологія держав. Етапи формування політичної карти світу. Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл. Загальнополітичні (ООН, Рада Європи, Європейський Парламент, ОБСЄ) та спеціальні (Європейський союз, НАТО та ін.) організації.</p>	<p>Учень: <i>пояснює:</i> відмінність між поняттями «країна», «держава», «залежна територія»; <i>називає і характеризує:</i> основні форми державного устрою та правління країн світу; <i>характеризує:</i> особливості сучасної соціально-економічної типології країн світу; етапи формування політичної карти світу; <i>обґрунтовує:</i> основні вектори зовнішньої політики України; <i>розуміє</i> що є предметом вивчення політичної географії</p> <p><i>готує повідомлення і робить узагальнення до теми на основі аналізу додаткових джерел географічних знань; демонструє вміння</i> аргументовано, чітко і ясно формувати висновки, наводити докази, аргументи щодо віднесення країн до того чи іншого типу держав</p>
4	<p>Тема 2. Населення світу Кількість населення. Відтворення населення. Демографічні процеси і демографічна політика. Міграційні процеси і міграційна політика</p>	<p>Учень: <i>називає:</i> кількість населення світу та окремих країн; найбільші за чисельністю народи та найпоширеніші мови світу, світові релігії; <i>характеризує:</i> типи відтворення населення; особливості вікового та статевого складу населення; напрями основних міграційних</p>

	<p>держав. Причини та проблеми зовнішніх міграційних потоків. Мовний і етнічний склад населення. Найпоширеніші мовні сім'ї і групи. Географія світових та національних релігій. Соціальна і професійна структура населення. Трудові ресурси. Проблеми зайнятості й безробіття.</p> <p>Практична робота 1.</p> <p>Порівняльна оцінка трудових ресурсів і зайнятості населення в основних сферах господарства країн світу.</p>	<p>потоків; структуру зайнятості населення та відмінність її за регіонами; <i>визначає:</i> співвідношення населення за регіонами світу; <i>пояснює:</i> поняття «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «субурбанізація», «міграція», «мегалополіс»; <i>порівнює:</i> темпи, рівні, форми урбанізації країн та регіонів; <i>аналізує:</i> текстові, картографічні і статистичні матеріали з метою визначення рис і відмінностей у відтворенні, складі і розміщенні населення різних регіонів світу; <i>висловлює</i> толерантне ставлення до соціальних явищ, релігій, традицій різних країн світу, вміє практично застосовувати їх в системі соціальних відносин; <i>вирішує</i> доступні соціально- і економічно значущі проблемні завдання у ході розгляду питань міграції, зайнятості та безробіття населення; <i>бере участь</i> у розв'язанні дискусійних питань щодо сучасних демографічних проблем світу, висловлює переконливі аргументи, докази, приклади; <i>знаходить</i> необхідну інформацію у різних джерелах; <i>аналізує і структурує</i> та інтерпретує її</p>
4	<p>Тема 3. Взаємодія суспільства і природи. Світові природні ресурси</p> <p>Географічне середовище як сфера взаємодії суспільства і природи. Світові природні ресурси. Ресурсозабезпеченість. Природокористування: раціональне і нераціональне. Географія світових</p>	<p>Учень: <i>називає:</i> види природних ресурсів; <i>характеризує:</i> поняття «географічне та навколишнє середовище», «антропосфера», «природокористування», «ресурсозабезпеченість»; <i>виявляє:</i> закономірності розміщення природних ресурсів; <i>порівнює:</i> співвідношення ресурсозабезпеченості в окремих регіонах чи країнах; <i>дає оцінку</i> соціальним проблемам, які пов'язані зі надмірним споживанням природних ресурсів, погіршенням стану</p>

	<p>природних ресурсів: мінеральних, земельних, лісових, водних, Світового океану, рекреаційних.</p> <p>Практична робота 2. Порівняльна оцінка ресурсозабезпеченості двох окремих країн чи регіонів світу (за вибором).</p>	<p>навколишнього середовища; <i>оцінює</i> об'єктивно власну діяльність та діяльність інших під час виконання практичної роботи</p>
8	<p>Тема 4. Світове господарство Сучасне світове господарство. Міжнародний географічний поділ праці (МГПП). Етапи формування світового господарства. Світове господарство. Галузева і територіальна структура світового господарства. Промисловість. Географія основних галузей промисловості світу (енергетика, обробна промисловість та ін.) Світове сільське господарство: значення, внутрішньогалузева структура, міжгалузеві зв'язки, аграрні відносини. Найбільші сільськогосподарські райони. Географія світового транспорту. Міжнародний туризм.</p> <p>Всесвітні економічні відносини Форми всесвітніх</p>	<p>Учень: <i>називає:</i> етапи формування світового господарства; <i>характеризує:</i> поняття «міжнародний географічний поділ праці», основні райони розміщення провідних галузей промисловості; головні сільськогосподарські райони світу; <i>пояснює</i> причини динаміки галузевої і територіальної структури господарства; <i>аналізує:</i> структуру світової економіки, співвідношення її секторів у ВВП і структурі зайнятості; <i>працює</i> самостійно з картографічними і статистичними матеріалами, робить висновки щодо розміщення провідних галузей промисловості світу; <i>робить висновки:</i> про тенденції розвитку транспорту, міжнародного туризму, напрями зовнішньоекономічних відносин; <i>розуміє</i> роль ТНК у світовій економіці; <i>наводить приклади</i> впливу глобалізації на власне життя; <i>пояснює</i> вплив туризму на розвиток регіонів, наводить приклади світових пам'яток культури; <i>застосовує</i> для розв'язання проблемних (нестандартних) задач інформаційні та телекомунікаційні технології; <i>називає:</i> основні форми всесвітніх економічних відносин; <i>характеризує:</i> сучасні тенденції розвитку</p>

	<p>економічних відносин. Інтернаціоналізація, інтеграція, інформатизація та глобалізація як найважливіші тенденції розвитку світового господарства.</p> <p>Дослідження (1 на вибір):</p> <ol style="list-style-type: none"> Від науково-технічної до інформаційно-технологічної революції. Транснаціональні корпорації та транснаціональні банки. 	<p>світового господарства та взаємовідносин між країнами;</p> <p><i>аналізує:</i> наслідки економічних відносин між країнами та групами країн світ;</p> <p><i>бере участь</i> у дискусіях щодо сучасних тенденцій розвитку світового господарства та взаємовідносин між державами, захищає свою точку зору;</p> <p><i>встановлює взаємозв'язки</i> між окремими суспільними та економічними процесами, застосовує освоєні способи дії в нових ситуаціях, здійснює самоконтроль</p>
27	Розділ II. РЕГІОНИ ТА КРАЇНИ СВІТУ	
11	<p>Тема 1. Країни Європи</p> <p>Загальна характеристика регіону, його склад. Населення, міста. Характеристика господарства країн та значення інтеграційних процесів у його формуванні.</p> <p>Країни ЄС: особливості, проблеми, роль інтеграційних процесів.</p> <p><i>ФРН.</i> Географічне положення. Населення і міста. Особливості сучасного розвитку господарства країни.</p> <p><i>Велика Британія.</i> Особливості ЕГП, його вплив на розвиток країни. Населення, міста. Характерні риси розвитку економіки. Значення зовнішніх економічних зв'язків.</p> <p><i>Франція.</i> Особливості ЕГП. Населення і міста.</p>	<p>Учень:</p> <p><i>називає:</i> склад регіону;</p> <p><i>характеризує:</i> особливості розміщення та формування населення країн та регіонів, урбанізаційні процеси;</p> <p><i>обґрунтовує:</i> галузеву структуру господарства країн Європи;</p> <p><i>складає:</i> комплексну суспільно - географічну характеристику країн регіону (за вибором);</p> <p><i>робить висновки:</i> про причини високого індустріального розвитку країн Західної Європи;</p> <p><i>аналізує</i> особливості та проблеми країн ЄС; позитивні риси та ризики вступу України до ЄС;</p> <p><i>оцінює:</i> роль ЄС у світі;</p>

	<p>Провідні галузі господарства. <i>Італія.</i> Особливості ЕГП країни, вплив його на розвиток господарства. Населення, міста. Галузева структура господарства країни, її територіальні відмінності.</p> <p><i>Держави-сусіди України</i> (Білорусь, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина,). Особливості ЕГП країн. Населення, демографічні проблеми. Сучасний стан економіки країн. Галузева структура господарства, їх територіальні відмінності. Зв'язки країн-сусідів з Україною.</p> <p>Практична робота 3. Порівняльна характеристика промисловості ФРН і Франції, Велика Британія та Італії (за вибором).</p>	
6	<p>Тема 2. Країни Азії Загальний огляд. Склад регіону. Різноманітність країн. Особливості господарства. Роль країн Азії в світі. Регіон перехрестя важливих морських комунікацій. Сув'язь важливих</p>	<p>Учень: <i>характеризує:</i> ресурсозабезпеченість окремих країн і регіонів Азії; <i>пояснює:</i> специфіку населення країн Азії, забезпеченість трудовими ресурсами; <i>вказує:</i> на основні риси сучасного стану та розвитку економіки країн Азії; <i>порівнює:</i> особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн</p>

	<p>морських і сухопутних комунікацій в регіоні. Туризм.</p> <p><i>Японія.</i> ЕГП, історико-культурні особливості країни. Особливості населення країни. Роль науки і високих технологій в економіці Японії. Галузева і територіальна структура господарства. Спеціалізація країни в світовому господарстві. Зовнішньоекономічні зв'язки.</p> <p><i>Китай.</i> Особливості розселення, демографічна політика і трудові ресурси Китаю. Особливості економічної політики в Китаї. Особливості галузевої структури господарства. Галузі міжнародної спеціалізації. Зовнішні економічні відносини. Територіальні відмінності.</p> <p><i>Індія.</i> Культурно-історичні особливості країни. Природні умови і ресурси. Розміщення населення і господарства. Роль країни в регіоні та в світі.</p>	<p>Азії; <i>називає:</i> особливості територіальної й галузевої структури господарства; <i>оцінює:</i> роль країн Азії в світі; <i>Знаходить, відбирає, систематизує</i> самостійно або працюючи у групі необхідну інформацію при підготовці характеристики країн регіону; <i>використовує</i> графіки, діаграми, таблиці, картосхеми що містять інформацію про країни регіону, аналізує їх, висловлює власні судження та висновки</p>
4	<p>Тема 3. Країни Північної Америки <i>США.</i> Найбільша за економічним потенціалом та політичним впливом країна сучасного світу.</p>	<p>Учень: <i>описує:</i> своєрідність ЕГП кожної з країн; <i>визначає:</i> темпи розвитку, особливості галузевої структури та територіальної організації господарства країн Північної Америки; <i>складає:</i> порівняльну характеристику</p>

	<p>Населення: закономірності зростання, етнічний склад, трудові ресурси, соціальна структура суспільства. Українська діаспора США. Процеси урбанізації. Галузева та територіальна структура господарства, галузі міжнародної спеціалізації. Найбільші промислові та сільськогосподарські райони. Специфіка зовнішніх економічних відносин США. <i>Канада. ЕГП.</i> Особливості розміщення населення. Українці в Канаді. Найбільші міські агломерації. Господарство Канади. Роль країни в міжнародному географічному поділі праці.</p> <p>Практична робота 4. Порівняльна характеристика господарства США та Канади.</p>	<p>галузевої структури і спеціалізації промисловості країн регіону та окремих регіонів у межах однієї країни; <i>пояснює</i> роль США, Канади в міжнародному географічному поділі праці;</p>
2	<p>Тема 4. Країни Латинської Америки Центральна та Південна Америка. ЕГП та склад території. Політична карта. Різноманітність країн Особливості населення. Основні риси географії сільського господарства, промисловості, транспорту. Екологічні</p>	<p>Учень: <i>вказує:</i> на історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; <i>характеризує:</i> забезпеченість окремих країн природними ресурсами, основні риси сучасного стану розвитку економіки; <i>аналізує:</i> специфіку складу населення та системи розселення; <i>називає</i> екологічні проблеми регіону, пропонує власні оригінальні ідеї щодо їх розв'язання;</p>

	проблеми. Участь регіону в міжнародному географічному поділі праці.	
4	<p>Тема 5. Країни Африки. Австралія та країни Океанії.</p> <p>Загальний огляд <i>країн Африки</i>. Склад території. Різноманітність країн. Історія формування політичної карти. Характерні риси населення, типи розселення та урбанізації в країнах Африки. Природно-ресурсний потенціал та його використання. Особливості територіальної та галузевої структури господарства країн Африки. Найбільші країни.</p> <p><i>Австралія</i>. Особливості розміщення населення, найбільші міські агломерації. Особливості економічного розвитку. Географія промисловості, сільського господарства, транспорту і ресурсів. Етнічна карта регіону. Роль країни в МГПП. Зовнішні зв'язки.</p> <p><i>Країни Океанії</i>. Специфіка ЕГП. Нова Зеландія і острівні країни Тихоокеанського регіону. Політична карта. Особливості розвитку малих острівних держав.</p>	<p>Учень:</p> <p><i>називає:</i> найбільші країни Африки;</p> <p><i>вказує:</i> на історико-географічні особливості розвитку країн Африки, Австралії та країн Океанії;</p> <p><i>описує:</i> загальні риси ЕГП, населення, природно-ресурсного потенціалу країн регіонів;</p> <p><i>визначає:</i> особливості галузевої структури та територіальної організації господарства країн регіонів; роль країн Африки, Австралії та країн Океанії в світі;</p> <p><i>аналізує:</i> причини економічної відсталості та бідності багатьох країн Африки;</p> <p><i>характеризує</i> особливості малих острівних держав;</p> <p><i>розуміє</i> роль Австралії в Тихоокеанському регіоні;</p>

4	<p>Узагальнення. Глобальні проблеми людства Поняття про глобальні проблеми людства (війни і миру, екологічну, сировинну і енергетичну, голоду, боротьби зі злочинністю, тероризмом, епідеміями). Роль світової громадськості у їх розв'язанні.</p>	<p>Учень: <i>характеризує:</i> поняття «глобальні проблеми людства»; <i>аналізує:</i> сутність, причини виникнення, особливості кожної з проблем, можливі шляхи їх розв'язання; <i>оцінює:</i> наслідки прояву глобальних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства; <i>демонструє</i> знання і вміння турбуватися про власне здоров'я та безпеку під час аналізу моделюючих та ситуативних вправ у ході аналізу глобальних проблем людства; <i>оцінює</i> роль світової громадськості у розв'язанні глобальних проблем людства та пропонує власні оригінальні ідеї.</p>
2	РЕЗЕРВ ЧАСУ	

Додаток 2

ПИТАННЯ XII ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТУРНИРУ ЮНИХ ГЕОГРАФІВ НА 2016/2017 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

1. У рамках стратегії розвитку української гідроенергетики напрацьовано шість великих проектів таких, як будівництво Канівської ГАЕС, добудова другої черги ГАЕС на Дністрі, а також спорудження Каховської ГЕС-2 і каскаду ГЕС у верхній частині Дністра. Оцініть економічні, політичні та екологічні наслідки будівництва каскаду ГЕС у верхній частині Дністра.

3. В. Філончук, м. Херсон

2. Розміщення яких гір світу не пов'язане з сучасними межами літосферних плит. Поясніть, як відбувався процес їх утворення.

3. Відомий американський еколог Ю. Одум вважає, що болота краще використовувати як сховища води і місця

проживання диких тварин, ніж намагатися знайти їм використання у сільському господарстві. Чи поділяєте ви точку зору відомого еколога?

Т. Г. Гільберг, І. М. Шоробура, м. Хмельницький

4. Вертикально інтегровані агропромислові формування відіграють дедалі більшу роль у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції в Україні. На прикладі одного з таких формувань покажіть структуру та переваги і недоліки їх економічної, соціальної та екологічної діяльності.

Л. М. Кирилюк, м. Вінниця; М. М. Ковальчук, м. Долинська, Кіровоградська область

5. Як відомо, Волино-Подільська та Придніпровська височини є одними з найважливіших складових рельєфу рівнинної України. Багато українських учених схиляються до думки, що чітко розмежувати обидві височини неможливо. Спробуйте спростувати цю думку,

В. І. Корінний, Л. М. Кирилюк, м. Вінниця

6. Оприлюднений план будівництва гідроакумулюючої системи в пустелі Атакама в Південній Америці. Обґрунтуйте «за» та «проти» цього грандіозного проекту. ***Л. І. Зеленська, м. Дніпро***

7. В окремих розвинутих державах багато виробничих потужностей, штаб-квартир найвідоміших корпорацій та всесвітньо відомих освітніх закладів розташовані не в мегаполісах, а у невеликих містах (штаб-квартира ІТ-гіганта Apple – у Купертіно, США; Єльський університет – у Нью-Гейвені, США; хіміко-фармацевтична компанія Bayer – у Леверкузені, Німеччина). Чи може бути цікавий цей досвід для України? Якщо так, то проаналізуйте світові приклади (надбання, моделі) та існуючі можливості у різних сферах невеликих міст України, які змоги б реалізувати таку модель. Наведіть конкретні приклади та обґрунтуйте свій вибір.

Т. Д. Магалецька, м. Житомир

8. У 1886 р. граф В. Дідушинський на своїх землях створив перший у Європі законодавчо закріплений заповідний об'єкт «Памятка Пеняцька». У 2010 р. він увійшов до НПП «Північне Поділля». На рік раніше було утворено Дермансько-Острозький НПП та НПП «Кременецькі гори», через чотири роки – НПП

«Мале Полісся». Поясніть причини створення цих природоохоронних територій. Чи пов'язане це з розташованим поблизу «екологічно проблемним» промисловим об'єктом?

9. У атласі для 7 класу на карті «Кліматичні пояси та області світу» позначено чотири області мусонного клімату на східних узбережжях Євразії та північної Америки. У цьому ж атласі на «Кліматичній карті світу» мусонні вітри позначені лише у південній, південно-Східній та Східній Азії. Таку невідповідність на картах одного атласу можна пояснити: а) помилкою картографів; б) помилкою кліматологів; в) третьою причиною. Чому не усі місця поширення мусонів називають областями мусонного клімату?

М. В. Зінкевич, м. Львів

10. В основу карт для спортивного орієнтування покладено топографічні карти. Однак вони мають певні відмінності у зображенні лісу, болота, парканів тощо. У чому полягають ці відмінності і які додаткові характеристики цих об'єктів вони надають?

11. Умовні знаки топографічних карт унормовано на державному рівні. Учні ознайомлюються з ними, працюючи з атласами, підручниками та робочими зошитами. Та час плине, розвиваються технології і частина знаків відображає вже музейні об'єкти. Проаналізуйте наявні у навчальній літературі умовні знаки, виділіть застарілі об'єкти та запропонуйте нові у супроводі ілюстрацій (як у навчальних атласах).

Л. М. Даценко, м. Київ

12. Кожний п'ятий житель Ефіопії залежить від продовольчої допомоги з-за кордону. Водночас уряд цієї держави створює сприятливі умови для інвесторів, плануючи вирощувати овочі та зернові культури на експорт. Поясніть цей парадокс. Наведіть аргументи «за» та «проти» такої державної політики.

І. П. Тертична, м. Одеса

13. Нелегальний видобуток бурштину на Поліссі набув небачених масштабів і з регіональної проблеми перетворився в загальнодержавну. Поясніть причини, наслідки та шляхи розв'язання цієї проблеми.

В. Лис, м. Рівне

14. Національний провайдер екскурсій «Чорнобиль Тур» пропонує туристам пізнавальні поїздки до Чорнобильської зони

та міста Прип'яті. Влада планує збудувати в зоні ЧАЕС сховище відпрацьованого ядерного палива з трьох українських АЕС: Рівненської, Хмельницької та Південноукраїнської. А які шляхи раціонального використання «мертвих міст» – Чорнобиля та Прип'яті, а також 30-кілометрової зони відчуження навколо ЧАЕС можете запропонувати ви? Чи доцільне і безпечне використання територій, забруднених радіонуклідами?

15. «Білі ночі» – це доказ того, що наше уявлення про правильну зміну дня і ночі на Землі дуже спрощене і примітивне. І справді, періодична зміна освітлення і темряви на земній кулі набагато складніша і не вкладається у звичну схему зміни дня і ночі. У цьому сенсі нашу планету можна розділити на 5 особливих поясів, кожен з яких має свій порядок чергування дня і ночі. Що це за пояси? Чи є потреба їх виділяти? Чи бувають «білі ночі» в Україні?

Н. О. Осніцька, м. Рівне

16. У світі помітна тенденція поступового уповільнення зростання глобальної економіки. Це зумовлено кількома чинниками. Виділіть їх обґрунтуйте їх. Проаналізуйте ризики розвитку світового господарства через російсько-український конфлікт. Спрогнозуйте розвиток світового господарства на найближчу перспективу, зазначте зовнішні ризики та загрози економічній безпеці України.

17. Відновленню та розвитку життєвих сил людини, втрачених у процесі трудової діяльності, слугують рекреаційні ресурси. Які рекреаційні ресурси переважають на території України? Чи є серед них унікальні? Розкрийте закономірності поширення рекреаційних ресурсів і напрями їх використання. Де і чому в Україні функціонують рекреаційні кластери? Чи можливе їх утворення в інших регіонах України?

Г. Ш. Уварова, м. Київ

18. На підставі палеогеографічних реконструкцій доведено, що епохи похолодання чергуються з епохами потепління. Думки сучасних експертів розділилися: одні вважають, що температурний спад уже розпочався і нас чекає льодовиковий період, інші пророкують кліматичну катастрофу в зв'язку з глобальним потеплінням у найближчі століття. Висловіть власну думку з приводу того, чого чекати прийдешнім поколінням.

Н. М. Денисюк, м. Луцьк

19. «Невеликі українські міста – промислові центри – важливі індикатори соціально-економічного здоров'я держави». Доведіть або спростуйте це твердження.

20. Доведіть або спростуйте твердження: «Розвиток морського флоту, як і морського судноплавства в цілому, чутливо реагує на зміни, що відбуваються у світовій економіці».

Л. І. Гавриленко, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область

21. Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності. Схарактеризуйте забрудненість прибережної захисної смуги найбільшої водної артерії України – Дніпра. Яких, на вашу думку, слід вживати заходів, аби поліпшити ситуацію?

М. О. Швець, м. Олексієво-Дружківка, Донецька область

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Лабораторія методики суспільствознавчих дисциплін

**ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2016/17 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Методичні рекомендації

Технічна верстка: Н. М. Дерманська

Папір офсетний. Друк на різнографі
Формат 60x84/16

Умовно-друкованих арк. – 2,7
Обліково-видавничих арк. – 2,5
Гарнітура шкільна

Тираж 100
Замовлення № 29

Адреса редакції:

вул. Адміральська, 4-а,
м. Миколаїв, 54001
Тел./факс 37 85 89
<http://www.moippo.mk.ua>,
e-mail: moippo@moippo.mk.ua